

Бармак М. В.,
доктор історичних наук,
професор кафедри історії України
ТНПУ ім. Володимира Гнатюка

ЙОСИФ СЛІПІЙ І ТЕРНОПІЛЬЩИНА

Серед мальовничих просторів Галицького Поділля на берегах Серету в селі Заздрість колишнього Струсівського, а нині Тербовлянського району на Тернопіллі, 17 лютого 1892 року у сім'ї Івана і Анастасії Коберницьких-Дичковських народилася остання дитина. Хлопчика назвали Йосифом і йому судилося ввійти в історію й назавжди залишитися в ній під ім'ям Йосифа Сліпого.

Родина Коберницьких-Дичковських була відомою та шанованою і в селі Заздрість, і в навколишній місцині. Мати Анастасія походила із селянської родини Дичковських. Дід Роман Дичковський був заможним господарем, маючи чималі земельні володіння, торгував ще й волами. *"Мав він велику хату, здається найбільшу в Заздрости, загалом дуже обширне обійстя."* У 1876 р. Роман Дичковський за власні кошти звів у селі муровану церкву Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього. Серед меценатів, які фінансували внутрішнє оздоблення, теж були рідні Йосифа Сліпого: родина батьків та рідного дядька – Василя Сліпого. У храмі біля куполу був напис про це, але в радянські часи його затерли.¹ Символічно, що згодом саме у цій церкві відслужив свою першу Службу Божу священник о. доктор Йосиф Сліпий.

"Мій батько Іван походив з заможної родини. Назвисько його властиво було Коберницький і так загально його звали в парохії, а Сліпим мали прозвати котрогось прадіда задля його високого зросту і великих навислих над очима брів, хоч інші виводять рід від осліплення мазепинця, що утік осліплений поляками з Тербовлі з синами на Заздрість". Батько Іван Семенович Сліпий впродовж 20 років був війтом в селі і немало часу й зусиль затрачав для ведення канцелярії, облаштування доріг, ремонту мостів та інших корисних для громади справ.

Родина Сліпих відіграла значну роль у громадському житті Заздрості. В 1901 році 13 односельців на чолі з Гриньком Сліпим заснували товариство "Просвіта", при якому діяла читальня, що на початках нараховувала 30 книжок. Навколо "Просвіти" гуртувалися українські патріоти. Вони поширювали освіту, обговорювали громадські і господарські справи, протистояли діючому у селі польському шовіністичному товариству, будили земляків до активних дій на благо України. В Заздрості працювали школа, кооперативи, крамниці, каса взаємодопомоги, спортивне товариство "Сокіл". Серед активних борців проти насильницької денаціоналізації активно виступали й родичі Йосифа Сліпого.

Патріотичний рух галицького селянства сформував під кінець XIX століття те середовище родинного, шкільного і церковного життя, в якому ріс і виховувався майбутній Митрополит, Патріарх і Кардинал Йосиф Сліпий. Ось що пізніше він говорив про себе: *"Моє ціле життя було і є тісно зв'язане, і за те слава Богу, з долею і долею нашого народу"*.

В своєму "Завіщанні" Блаженніший Патріарх зазначає: *"Народився я і був вихований в українській, християнській, хліборобській, глибоко віруючій родині"*. Родина зіграла чи не

¹ Після здобуття Україною незалежності, в роки відродження духовності у церкві відновили напис про фундатора храму. Під хорами тепер можна прочитати: *"Цей храм Божий поставлений в 1875 р. власним фондом Дичковського Романа, а устроєм і прикрасами його родини Сліпого Василя, Сліпого Івана, Дичковського Миколи і Тернопільського Івана. А також з допомогою громадян"*.

найбільшу роль у формуванні світогляду малого Йосифа. *"З тих перших літ пригадую собі, що я, бачучи як батьки і брати молилися навколішках, клякав і собі, і прохав, щоби провели мені молитву батько або мати перед їдою, рано і перед сном. Так само і в пості, за їх прикладом, бив я щодня поклони і постив строго"*.

Цікаві записи своїх споминів про дитячі літа в Заздрості залишив Патріарх Йосиф Сліпий. Йдеться там про найдорожчих людей – батька та неньку. *"Батько був надзвичайно працьовитий і незвичайно любив порядок на господарці. Завжди щось будував, то дім, то стайні, то стодоли, то шопи і дуже багато займався громадськими справами. Щоби діти провадили себе добре, гарно вчилися, жили зі всіми в згоді, ходили до церкви і до школи, працювали – це було для нього самозрозумілою річчю. Навпаки, мати показувала більше любови і прихильности, і якщо заходила потреба, то завжди заступалася за дітьми"*.

Не обминув добрим словом Патріарх Йосиф Сліпий і своїх братів та сестер. Судячи із його слів, особливо любив він найстаршого брата Миколу, який опікувався ним. *"Брат Микола, мабуть, найспосібніший з нас усіх (мав також м'яке і милосердне серце і для вбогих давав останню сорочку, часом його і надуживали)"*. Не раз він піклувався про меншого братика, коли той хворів: возив до лікаря-окуліста в Микулинці і до *"якось старшої жінки, ... дуже лагідної"*, коли Йосиф вивихнув руку. Брат Микола розповідав немало народних оповідань, легенд і казок хлопчиків під час їхніх спільних поїздок. Український буквар меншому братику подарував Роман, а коли прийшов час вивчати німецьку мову, то букварі і книжки дав Микола.

Старші хлопці із сім'ї Сліпих разом з батьками допомагали своєму брату Йосифу засвоювати мудрість селянської праці. Хлопець виконував у господарстві посильну роботу. Перед своїм від'їздом на навчання до Вишнівчика, хлопець старанно виконав свою частину роботи в садибі батька: *"... хотів лишити все в порядку. В садку обкопав щети, попідчимував, попересаджував цвіти"*. Старші брати залюбки брали маленького Йосифа *"на руки і носили з собою, коли ходили колядувати чи вінішувати на Свята і Новий Рік"*. В пам'яті хлопчика на все життя залишилися ці приємні події в його житті. *"Пригадую собі, що коли їх гостили пирогами, я не любив їх їсти. Вже більше смакували мені цукорки, обаранки (бублики), привезені батьками з ярмарків."* Не цуралися меншого брата і коли ходили на вечорниці. *"Знаю також, що дуже радо був я з ними на музиках."*

Один з найтепліших споминів дитинства пов'язаний у Патріарха Йосифа Сліпого із спокійними родинними вечорами взимку, коли мати та сестри пряли і розказували казки, оповідання й різні історії. *"В зимі вечорами, брати читали якісь книжки. Пам'ятаю добре, як брат Володимир читав життєпис Сократа і я дуже плакав, коли оповідалось про його смерть. Так само зворушлива була поема про "Побіг трьох братів з неволі (Азова)"*.

Хліборобські звичаї та обряди, пов'язані із оранкою, сівбою, збиранням врожаю, святкування Різдяних, Великодніх та інших християнських свят залишили незгладимий відбиток у душі хлопчика Йосифа. Через більш, ніж півстоліття, живучи на чужині, Патріарх записав свої спогади про ці феєричні дійства з селянського побуту. Читаючи їх, відчуваєш всю повагу і велику любов цієї незвичайної людини до своїх рідних і земляків, захоплення культурою і величчю простих українських селян.

"З побутових звичаїв тямлю добре Святі Вечори перед Різдом і Богоявленням. Брати вносили завжди сніп тишениці – дідух, соломку на землю, сіно на стіл. Під стіл клали упряж, сокиру і інше – на знак повного відпочинку в господарстві. На столі, застеленім скатерттю, клали книжки зі застромленою в книжки свічкою, яка горіла через вечерю. Звичайно батько подавав, з побажаннями, просфору з медом, а кожний приходив і приймаючи цілував руку."

Найперше мати, а опісля всі діти, по старшині і всі слуги. Після того подавали рибу-судак (або цупак), студжену, а на кінець кутю. При тому колядували. Свята тривали три дні і приїздило багато гостей, колядників з вертепом. Гамір в селі був великий".

Або ще таке: "Я любив також ходити за матір'ю, як вона збирала на городі всі цвіти, щоб святити на Спаса разом з овочами. Коли я завважив, чому такий грубий снопик брати до свячення, чи не вистачило би кілька, то вона відповідала, що кожний цвіт проситься, щоб його посвятити. При цьому оповідала різні перекази..., як ті цвіти плакали, коли їх поминано, як клонили голову і т.п. Деякі з тих оповідань я пізніше читав в гімназійних читанках..."

Слідуючи християнській моралі, батьки Йосифа Сліпого завжди допомагали бідним. "Вбогих ніколи не відпускали з дому з порожніми руками, навіть як його знали не з дуже доброго боку. Передусім, коли приходив недужий за одежою, або коли просили нового полотна на білля для мерця, – то мати з засади не відказувала. Так само і батько на передновку кожному давав збіжжя, якщо кому вийшов хліб, і потребував на прожиток. Коли приходили мами з дітьми малими, мати завжди давала молоко, муку, сир і одержу".

Життя батьків, їхнє ставлення одне до одного, до людей, до праці, побожність родини, стосунки в сімейному колі стали взірцем для хлопчика і спомин про них зігривав його впродовж нелегкого життя. Через багато десятиліть Кардинал Сліпий з теплим сумом згадував дитячі роки: "З вдячністю мушу згадати про своїх батьків, що дуже настоювали на те, щоб хлопця виростав скромний і побожний, щоб відмовляв щодня молитву, пильно вчився і не підпадав під якісь лихі впливи. Слухаючи не раз від матері оповіді про строге життя Святих, я висипав зерна гречки чи іншого збіжжя, клякав на них обнаженими колінами і говорив "Отче наш". Впродовж мого усього життя, слава Богу, я ніколи не стратив був віри і не опускав сповіді. То були часи лібералізму, безбожництва, соціалізму і масонства, серед молоді дуже поширені..."

Окрім родини, велике значення для формування світосприйняття Йосифа Сліпого мали священики – о. Теодор Цегельський, о. Левицький та о. Платон Карпінський. О. Теодор Цегельський – парох Струсова, "... був людиною дуже церковною, інтелігентною, тактовною і національне свідомою". О. Левицький, що правив Службу Божу в церкві Заздрості, "мав великий комунікативний дар". О. Платон Карпінський "священик книжний, побожний і добродушний".

В 1963 р., згадуючи про своє раннє дитинство Патріарх Йосиф Сліпий написав: "...я, як дитина, був хоровитий і... батьки стратили були надію на моє життя." Але рідні виходили малюка і він ріс жвавим та допитливим хлопчиком. З раннього дитинства у пам'яті вже немолодої людини залишилися такі епізоди: "...пригадую собі, що я любив вбиратися в одержу й обуву старших, щоб забезпечитись від дощу. Так само тямлю як ходив я по лавці коло вікна в присутності матері".

Наймолодший син в сім'ї Івана та Анастасії Сліпих був допитливим і спостережливим хлопчиком, любив природу. "Я мав ту приємність, що старші хлопці брали мене з собою на пасовиська в степ. На степах росло багато лоташу, кашки, коситиня, синюхи, козельця, а перед усім кмену і кваску, суниць. Великі стада чайок, гусок і качок перелітали з озера на озеро. ... А мене все хлопці натягали, як відповісти, бо степові чайки питаються "чий ти". На соковитих купинах озер чайки, качки і інші птички зивали вже тоді свої гнізда і я тоді перший раз бачив яєчка диких птичь". Дуже хотів Йосиф Сліпий у дитинстві побачити, як розцвітає мак. "... ранком в літі вибігав я до городу, щоб подивитися як розцвітає мак, бо ввечері завважував я на билинах замкнені пупляки, а вранці розцвітивший цвіт. ... Хоч як я хотів ..., то однак ніколи не вдалося мені це побачити".

Змалку Йосиф Сліпий був вразливим, гостро відчував, коли до кого-небудь ставилися несправедливо чи ображали. *"Загалом всякі неправильності, грубості, нечемності мене дуже боліли. І я не міг ніколи того забути, де б вони не діялися, і від кого вони не походили б... Співчуття до терплячих мене зворушувало завжди до сліз"*.

Хлопець змалку та в юнацькі роки був не по віку серйозним та дисциплінованим. Він наполегливо здобував знання, маючи нахил до гуманітарних наук, і особливо до вивчення іноземних мов. Переповідаючи родинні перекази про Йосифа Сліпого, його небога Оксана говорила, що на свої дитячі роки він виглядав значно старшим і був врівноваженим, мудрим, дуже гарно вмів проголошувати промови.

Свій шлях в науку Йосиф розпочав досить таки рано ще в сім'ї. *"Коли настав мені шостий рік, брат Роман купив український буквар і, зимовими вечорами, зачав вчити мене читати. – Писав він згодом у своїх споминах. – А коли мене записали до школи, почав я ходити найправдоподібніше 1898-99 року"*.

У Заздрості діяла двокласна школа з українською мовою навчання. Стіни будинку, що збереглися й до сьогодні, та навколишні старезні дерева, мабуть, пам'ятають перші кроки до мудрості та істини майбутнього українського Патріарха. *"Школа була через дорогу від нашої хати і недалеко було ходити та й навіть чути дзвінок ..."*. Про своїх перших шкільних вчителів Йосиф Сліпий згадував з теплотою та повагою, високо оцінюючи їхні знання, подвижництво у поширенні знань серед українського селянства. *"Учитель Йосиф Новіцький і його жена відносились до нас дуже добре... Учителька звалася Кунце ... Вона рівнож вирізнявала мене з-поміж усіх дітей, задля моїх поступів у науці. ...Учителька подобалась мені ... тим, що завжди старалася бути безсторонньою ... На другому році вчила мене вже друга вчителька Єва... На третьому році вчив мене учитель Йосиф Новіцький"*. В початковій школі Заздрості діти вивчали не тільки рідну українську мову. *"На другому році я зачав вчитися по-польськи, а на третьому по-німецьки..."* – читаємо в споминах Йосифа Сліпого.

Вчителі не обмежувались спілкуванням з учнями тільки під час навчальних занять. Йосиф Сліпий описав один випадок, пов'язаний із підготовкою до Різдвяних Свят, коли вчитель Новіцький *"... зробив дуже гарну, велику, зізду, з повірізуваними на небозводі різнокольоровими планетами: сонцем, місяцем, зіздами. А коли хлопці її в мене вкрали, то він зробив мені другу"*.

Не дивлячись, що Йосиф ходив вже до школи, йому продовжували допомагати у навчанні рідні: *"... мама, що вміла по-німецькому читати і писати"*, а також старші брати – *"... брат Микола мав німецькі букварі і книжки, то вони децо мені помагали в початковій науці ..."*. В родинному колі Йосиф Сліпий вперше почув поезії Т. Шевченка. *"На весіллі у вуйка Миколи Дичковського я чув деклямації віршів Шевченка, які деклямував наш свояк Гарматій ..."*.

Сільські інтелігенти були прикладом для дітей і їхніх батьків у повсякденному житті. *"Учитель Йосиф Новіцький, поляк, але говорив з людьми по-українськи, мав коло школи великий сад і часто посилав нам овочі, що в Заздрості було лакомим присмаком. Перед школою був городець з горіхами і незвичайно старанно (дбайливо) уложеним цвітником. Він був дуже великим любителем квітів і вазонків, спроваджував насіння і був культурним провідником для усього села"*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бармак М. Йосиф Сліпий – шлях богослова, науковця, педагога / М. Бармак // Наукові записки ТДПУ. – Т., 1998. – Вип. 7. – С. 318 – 337. – (Історія. Вип.7).

2. Бистрицька Е. Проблеми міжконфесійного порозуміння в теоретичній спадщині Йосифа Сліпого // Україна на шляху до незалежності і демократії. — Т., 1996. — С. 246-249.
3. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька церква в катакомбах (1946 -1989) // Ковчег. Збірник статей з церковної історії. — Львів. — 1993. — №1. — С. 138-129.
4. Волошин Ю. В. Ліквідація української Греко-Католицької Церкви / Ю. В.Волошин //Визвольний шлях. — 1996. — №3. — С. 335-349.
5. Гпібчук П. Патріарх Йосиф Сліпий. Через терни випробувань до зірок небесної слави. — Тернопіль. — 2002. — 131 с.
6. Дашкевич Я. Йосиф Сліпий. Сторінки зі спогадів / Я. Дашкевич// Пам'ять століть. — 2002. - №6. — С. 60 - 62.
7. Музичка І. Листування Блаженішого. Значення, характер і цілі мислі /І.Музичка// Пам'ять століть. — 2002.- №6. — С.48 - 51.
8. Опалко Н. Хресний шлях Йосифа Сліпою. — Т., 2002. — 48 с.
9. Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки: 1939-1987 [Текст]: в 2 т. /Державний архів Служби безпеки України. — Київ: ПП Сергійчук М. П., 2012. — 656 с.
10. Сердюк Н. Митрополит катакомбної церкви / Н. Сердюк // Пам'ять століть. — 2002.-№6.- С.82-102.
11. Хома І. Патріарх Йосиф. вид. 2-у, перероблене і доповнене. — Львів: Видавництво «Дон Боско». — 2009. — 172 с.

УДК 262.12 (477) Сліпий

Бистрицька Е. В.,

доктор історичних наук, професор
кафедри стародавньої і середньовічної історії
ТНПУ ім. Володимира Гнатюка

СПРАВА УКРАЇНСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ У ДІЯЛЬНОСТІ ЙОСИФА СЛІПОГО

На тлі переслідування греко-католиків у СРСР, звільнення митрополита Й. Сліпого з радянського ув'язнення було тріумфом міжнародної і, зокрема, ватиканської дипломатії. Карибська криза 1962 р. засвідчила гостроту протистояння двох політичних систем, які поставили світ на межу нової світової війни. Усвідомлення цієї небезпеки спонукало США і Радянський Союз до пошуку нових форм діалогу. Принципи відкритості, взаємоповаги, толерантності у співжитті світової спільноти закладалися під час підготовки і проведення Другого Ватиканського собору (1962–1965 рр.), учасниками якого були не лише католики, але й православні (свою делегацію відрядила на собор Російська Православна Церква (далі – РПЦ), протестанти, іудеї, представники інших конфесій. У цьому зв'язку звільнення Й. Сліпого (1963 р.) засвідчило готовність керівництва СРСР розвивати міжнародне співробітництво за принципами мирного співіснування й поважати демократичні цінності своїх опонентів.

Налагодження дипломатичного діалогу Святого Престолу з РПЦ дисонувало з вимогою Й. Сліпого організаційно зміцнити Українську Католицьку Церкву (далі – УКЦ), надавши їй статус патріаршої (Киево-Галицький патріархат з осідком у Римі). У подальшому він обстоював східний характер українського католицизму у сфері церковного устрою, церковної дисципліни, обрядовості і навіть догматики.